

ÍNDICE HISTÓRICO ESPAÑOL

CENTRE D'ESTUDIS
HISTÒRICS INTERNACIONALS
FACULTAT DE GEOGRAFIA I HISTÒRIA
2a època • 2020 • Núm. 133

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

**ÍNDICE
HISTÓRICO
ESPAÑOL**

ÍNDICE HISTÓRICO ESPAÑOL

Fundat el 1953 per Jaume Vicens Vives

Editat per

CENTRE D'ESTUDIS HISTÒRICS INTERNACIONALS

Universitat de Barcelona

Director

ANTONI SEGURA (Universitat de Barcelona)

Coordinadora

TERESA ABELLÓ (Universitat de Barcelona)

Cap de redacció

CARMEN RIU DE MARTÍN (Universitat de Barcelona)

Adjunt a direcció

JOSÉ MANUEL RÚA FERNÁNDEZ (Universitat de Barcelona)

Comitè de redacció

AGUSTÍ ALCOBERRO (Universitat de Barcelona), RAFAEL ARACIL (Universitat de Barcelona), XAVIER BALLESTÍN (Universitat de Barcelona), GIOVANNI C. CATTINI (Universitat de Barcelona), JAUME DANTÍ (Universitat de Barcelona), VÍCTOR GAVÍN (Universitat de Barcelona), ANDREU MAYAYO (Universitat de Barcelona), JOAN OLIVER (Universitat de Barcelona), ALESSANDRA PECCI (Universitat de Barcelona), LLUÍS PONS PUJOL (Universitat de Barcelona), MARTA SANCHO (Universitat de Barcelona), JOAN VILLARROYA (Universitat de Barcelona)

Comitè assessor

PAUL AUBERT (Université d'Aix-Marseille), AURORA BOSCH (Universitat de València), ALFONSO BOTTI (Università di Modena e Reggio Emilia), MIGUEL GÓMEZ OLIVER (Universidad de Granada), CRISTÓBAL GONZÁLEZ ROMÁN (Universidad de Granada), HELEN GRAHAM (Royal Holloway, University of London), ÓSCAR MORO ABADÍA (Memorial University of Newfoundland), FRANCISCO PINA POLO (Universidad de Zaragoza), JOAQUIM PRATS CUEVAS (Universitat de Barcelona), MANUEL REDERO (Universidad de Salamanca), OFELIA REY (Universidade de Santiago de Compostela), ANTONIO RIVERA (Universidad del País Vasco / Euskal Herriko Unibertsitatea), FRANCISCO ROMERO SALVADÓ (University of Bristol), PIERRE ROUILLARD (Directeur de Recherche CNRS, Nanterre), ANGEL SMITH (University of Leeds), JOSEP M. SOLÉ SABATÉ (Universitat Autònoma de Barcelona), PERE VERDÉS I PIJUAN (CSIC, Barcelona)

ÍNDICE HISTÓRICO ESPAÑOL

CENTRE D'ESTUDIS
HISTÒRICS INTERNACIONALS
FACULTAT DE GEOGRAFIA I HISTÒRIA
2a època • 2020 • Núm. 133
Publicació anual

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

SUMARI / SUMARIO

Col·laboradors del present número / Colaboradores del presente número	9
--	---

<i>Comiat i canvis a Índice Histórico Español</i> , per Antoni SEGURA i Teresa ABELLÓ	11
--	----

HOMENATGES / HOMENAJES

<i>Hilari Raguer, referent personal i historiogràfic</i> , per Josep Maria SOLÉ I SABATÉ.....	15
--	----

ESTATS DE LA QÜESTIÓ / ESTADOS DE LA CUESTIÓN

<i>La climatología histórica en España. Estado de la cuestión de una especialidad ante los retos del siglo XXI</i> , per Mariano BARRIENDOS	25
---	----

<i>Els camps de concentració franquistes, uns grans desconeguts?</i> <i>Un estat de la qüestió</i> , per Oriol DUEÑAS ITURBE	51
---	----

<i>«Matar al indio y salvar al hombre». Genocidio. Significado, alcance y aplicabilidad del término</i> , per Xabier IRUJO	81
--	----

<i>Ánforas béticas en el norte de Italia. Un status quaestionis sobre la producció, el transporte y la distribució de alimentos en las regiones X Venetia et Histria y XI Transpadana</i> , per Joan RODRÍGUEZ SEGURA	129
--	-----

TRADUCCIONS / TRADUCCIONES

(els articles estan transcrits en la llengua original de l'autor i consten en aquesta secció traduïts al castellà)	173
---	-----

COLLABORADORS DEL PRESENT NÚMERO

COLABORADORES DEL PRESENTE NÚMERO

TERESA ABELLÓ
MARIANO BARRIENDOS
ORIOI DUEÑAS ITURBIDE
XAVIER IRUJO
JOAN RODRIGUEZ SEGURA
ANTONI SEGURA
JOSEP MARIA SOLÉ I SABATÉ

NOTES

A partir del número 127 (2014) les ressenyes de les novetats bibliogràfiques es publiquen exclusivament a l'adreça electrònica: <http://revistes.ub.edu/index.php/ihe>.

Les ressenyes redactades per la Secretaria de la revista van signades amb les sigles IHE.

Amb la finalitat d'accelerar l'aparició de les ressenyes de novetats editorials a la nostra revista, demanem als autors i editors que, sempre que sigui possible, ens enviïn dos exemplars de les obres que publiquin sobre temes d'història d'Espanya.

També sol·licitem als nostres subscriptors que, per tenir al dia la nostra base de dades, ens enviïn el nom de la persona o institució subscripta i la seva direcció actual, si hi ha hagut canvis o modificacions.

SECRETARIA D'ÍNDICE HISTÓRICO ESPAÑOL

NOTAS

A partir del número 127 (2014) las reseñas de las novedades bibliográficas se publican exclusivamente en la dirección electrónica: <http://revistes.ub.edu/index.php/ihe>.

Las reseñas redactadas por la Secretaría de la revista van firmadas con las siglas IHE.

Con el fin de acelerar la aparición de reseñas de novedades editoriales en nuestra revista, pedimos a autores y editores que, siempre que sea posible, nos remitan dos ejemplares de las obras sobre temas de historia de España que publiquen.

También solicitamos a nuestros suscriptores que, para facilitar la puesta al día de nuestra base de datos, nos envíen el nombre de la persona o institución suscrita y su dirección actual, en caso de haber experimentado algún cambio o modificación.

SECRETARÍA DE ÍNDICE HISTÓRICO ESPAÑOL

Centre d'Estudis Històrics Internacionals
de la Universitat de Barcelona
Pavelló de la República
Avinguda Cardenal Vidal i Barraquer, 34
08035 Barcelona
ihe@ub.edu

COMIAT I CANVIS A *ÍNDICE HISTÓRICO ESPAÑOL*

Ara fa vuit anys, coincidint amb la publicació del número 125 d'*Índice Histórico Español* (IHE), la revista, fundada per Jaume Vicens Vives el 1853 i vinculada des del seu naixement al Centre d'Estudis Històrics Internacionals (CEHI) de la Universitat de Barcelona, iniciava una nova etapa sota la coordinació de Teresa Abelló i Güell i la direcció d'Antoni Segura i Mas, ambdós professors de la secció d'Història Contemporània del Departament d'Història i Arqueologia de la Universitat de Barcelona. Fins llavors, la revista s'havia caracteritzat per la publicació de ressenyes curtes de les principals novetats bibliogràfiques d'història, respectant la classificació establerta per Vicens, obres de caràcter general, d'història d'Espanya o de les diverses etapes històriques (prehistòria i edat antiga, edat mitjana, edats moderna i contemporània i segles XIX i XX). Tanmateix, a hores d'ara, en què la digitalització i la xarxa de xarxes (Internet) ofereixen la possibilitat de conèixer al moment les novetats més importants, no tenia gaire sentit continuar publicant ressenyes bibliogràfiques en una revista d'aparició anual. És per això que, d'acord amb la família i l'editorial Vicens Vives, es va optar per introduir en la revista tota una sèrie de modificacions destinades a actualitzar-la d'acord amb els nous temps.

Els principals canvis que es van introduir van ser: la substitució de les antigues ressenyes curtes (que gràcies a una tasca iniciada pel professor Joan Oliver i Puigdomènech es poden consultar avui en xarxa pel que fa als cent vint-i-quatre primers números) per estats de la qüestió temàtics dels diferents períodes, fets per especialistes reconeguts i que permeten al lector una visió historiogràfica global de les qüestions més rellevants; la introducció d'una nova secció dedicada a la didàctica de la història i excepcionalment d'algun tema que va més enllà de la història d'Espanya (com en el present número, on s'inclou un article sobre el concepte de genocidi en història i s'exemplifica amb l'extermini dels nadius dels actuals Estats Units); la publicació d'articles en les quatre llengües de l'Estat espanyol, per la qual cosa s'ofereix al final de l'exemplar la traducció al castellà dels que no estan escrits en aquesta llengua, i el manteniment d'una edició electrònica on es publiquen ressenyes de novetats particularment rellevants. També es manté la publicació regular de ressenyes accessibles per via electrònica sobre llibres relatius a la història d'Espanya i sobre les obres generals de referència obligada per als historiadors.

Avui, però, l'etapa iniciada el 2012 arriba a la seva fi amb la publicació del present número. És, doncs, el moment del comiat de l'equip que ha portat el timó del vaixell que il·lustra la portada de la revista, logotip que va dissenyar Vicenç Vives mateix. Per a nosaltres ha estat un honor prosseguir durant tots aquests anys la tasca iniciada per un predecessor tan il·lustre. Confiam haver estat a l'altura i que els lectors ens perdonin els possibles errors que haguem pogut cometre. No ens resta res més que desitjar al nou equip que es farà càrrec de la revista, tots els encerts possibles i que tingui èxit en els canvis que de ben segur que introduirà per mantenir la nau amb bon rumb.

ANTONI SEGURA I MAS
Director

TERESA ABELLÓ I GÜELL
Coordinadora

HOMENATGES

HOMENAJES

HILARI RAGUER, REFERENT PERSONAL I HISTORIOGRÀFIC

JOSEP MARIA SOLÉ I SABATÉ
Catedràtic d'Història Contemporània UAB

La valoració que hom ha fet d'Hilari (Ernest) Raguer i Suñé (Madrid, 1928) com a historiador destaca de manera unànime el rigor de la seva obra, que defineix com a sòlida, intensa i profunda.

Hilari Raguer, mort als noranta-dos anys, va ser-ne seixanta-cinc monjo de Montserrat, on mai va deixar de manifestar un esperit rebel, sempre lliure. Destaca un fet cabdal en la seva trajectòria personal: quan va entrar al monestir tenia vint-i-set anys. És a dir, ja era advocat, havia treballat en el món professional i coneixia la complexitat del món i la vida del seu temps; tant, que havia estat a la presó més de mig any. Sense oblidar que amb vuit anys havia viscut l'assassinat del seu oncle capellà, Josep Raguer, a Ripoll, i en poc més, el final de la Guerra Civil i la consolidació del franquisme i tot el que això significava en mans d'una dictadura militar triomfant a partir d'un conflicte fratricida.

Els anys de formació

L'any 1950 es llicencià en Dret a la Universitat de Barcelona, de qui el 2016 rebria la Medalla d'Or de la institució. Una universitat que

començava a despertar del domini polític prepotent i violent del franquisme de postguerra. Ho explicaria en alguna de les seves obres o en la seva constant i brillant col·laboració en la premsa, en els mitjans i també en les moltes entrevistes que li feren.

Un despertament ideològic i polític en el qual tindria com a companys persones després tan rellevants com Josep Maria Ainaud de Lasarte, Francesc Casares, Josep M. Castellet, Josep Espar Ticó, Carlos Barral, Josep Antonio Linatti, Marsal Agelet, Adolfo Marsillach, Alberto Oliart, Joan Reventós o Antoni Tàpies.

Seria amb el Grup Torras i Bages, format per Jordi Pujol, Joan Reventós, Josep Maria Ainaud, Pere Figuera i Anton Cañellas, que recollirien l'experiència política i cultural de Joan Sales i Raimon Galí, exmilitars de l'Escola Popular de Guerra de la Generalitat retornats de l'exili l'any 1948. El seu catalanisme cristià universitari s'havia manifestat en les festes d'entronització de la Mare de Déu de Montserrat l'any 1947, base de l'activisme clandestí que emprendrien. Allí coneixeria a fons Josep Benet, de qui anys a venir Hilari Raguer es declararia deixeble i a qui definiria com a mestre d'historiadors. Hilari Raguer era humil: en preguntar-li manta vegada per la seva vocació d'historiador, responia amb modèstia que la seva vocació per la història li venia de petit, d'un llibret per a infants de Ferran Soldevila.

En la semblança que va fer de Benet va escriure: «Com a historiador, Benet excel·leix tant en la selecció dels temes, abordant els que considera més importants i urgents per a la recuperació de la memòria del país, com en el rigor del mètode, anant sempre a les fonts primeríssimes». El mateix es pot dir del mateix Hilari Raguer.

Just acabada la carrera de Dret, va haver de fer el servei militar. En aquell període de la seva vida visqué un moment determinant. Era un jove que feia les milícies universitàries a la demarcació militar de Girona, concretament a Figueres. El carnet d'alferes és signat el febrer del 1951. A la primera de març va tenir un permís per anar a Barcelona a fer-se un reconeixement mèdic. Damunt duia, segons la policia, un manifest independentista —avui en diríem catalanista— que pretenia establir contactes amb un sindicat belga. Alhora, de manera arriscada, participà en la vaga de tramvies que de forma inesperada i espontània esclatà a Barcelona. Fou detingut i traslladat a la comis-

saria de la Via Laietana de Barcelona, on fou colpejat i torturat. Ironies d'una dictadura, la jurisdicció militar li evità més cops i violència continuada, però no el de ser condemnat per aquesta mateixa jurisdicció armada a set mesos i mig de presó al castell barceloní de Montjuïc per la seva participació en els fets.

Hilari Raguer tenia un notori sentit de l'humor —el nom de monjo que es va posar, Hilari, en llatí significa alegre—: de manera jovial deia que la por i la repressió soferta el van decidir a fer-se monjo de Montserrat. Realment ho va fer el 1954 i va ser ordenat sacerdot el 1960, sis anys més tard.

Va continuar formant-se a la universitat parisenca de la Sorbona l'any 1960, on fou enviat a estudiar ciències polítiques. Joan Villarroja ho destacava en fer el perfil acadèmic de Raguer: «Doctor en dret i en teologia i diplomat en psicologia social i en ciències polítiques, i fundador de revistes com *Documents de l'Església*, curiosament cap títol no el vincula a la història».

Del 1962 al 1972 va ser professor al monestir benedictí de Medellín (Colòmbia), on va ser mestre de novicis i professor de Bíblia i de litúrgia en el seminari major. També professà a la Facultat de Teologia de la Universitat Bolivariana i a l'Institut de Litúrgia del Consell Episcopal Llatinoamericà. La seva estada al país sud-americà enfortiria encara més el seu afany i la seva lluita per la justícia social.

Retornat a Catalunya, convertí l'estudi sobre Unió Democràtica de Catalunya en el bressol de la seva tesi doctoral, defensada en català, cosa gens comuna aleshores, i en el punt sobre el qual pivotaran reconeguts estudis posteriors lligats al paper de l'Església durant la Guerra Civil espanyola, que el convertiren en un dels analistes més destacats i reconeguts internacionalment d'aquesta temàtica.

Compromís personal

Hilari Raguer va ser un monjo rebel i lliure. Una persona absolutament lleial a la veritat i a la defensa del que pensava. Ho feu com a estudiant universitari i ho faria com a monjo de Montserrat fins a la fi dels seus dies.

Molt crític amb l'actuació de l'abat Escarré, s'enfrontà a tots i a tothom. Només quan veié que els qui li donaven suport en la crítica al qui havia estat abat exiliat no ho feien per fer relluir la veritat, sinó per atacar Montserrat i la seva significació espiritual, cultural i religiosa per a molts i molts catalans, optà pel silenci, però sense canviar d'opinió respecte al que ell creia.

Caldria recollir i publicar tots els articles que publicà durant anys a *La Vanguardia*, l'*Ara*, l'*Avui*, *El Punt Avui* i *El País*. Eren i són una escola de civilitat, cultura i convivència des d'una explícita posició política i personal. No cal dir que les seves aportacions en revistes d'història són un mestratge indiscutible.

En aquest i altres temes, també en els relacionats amb el monestir, mai no es va sotmetre, fet que li va costar uns anys de recolliment i d'allunyament de Montserrat, quan va ser confinat al santuari del Miracle, al Solsonès. Ho va acceptar pel vot d'obediència, complia el que se li ordenava. Finalment, la seva devoció a Montserrat el duria altre cop al monestir fins als darrers dies de la seva vida.

El compromís polític d'Hilari Raguera era clar i meridià: era un ferm defensor de la independència de Catalunya. Partidari del dret dels catalans a decidir el seu futur i de fer pedagogia en els nuclis catòlics i creients sobre la lliure opció individual, així posava en contradicció sectors presumptament portaveus de la llibertat des de posicions d'esquerra o progressistes que quedaven lluny de la seva proposta honesta i moral de defensa de la llibertat dels pobles.

En el món religiós respectava i acollia tothom, però no temia ningú a l'hora de defensar el que pensava: ni l'alta clerecia, ni tampoc les de vegades massa conservadores monges més dòcils i tradicionals, ni tampoc la deriva autoritària de l'Estat espanyol des del 2017 envers el procés independentista català. A tot arreu Hilari Raguera era ell, amb les seves idees i la seva espiritualitat nítidament transparents. Per això era tan apreciat i admirat, però alhora també criticat pels qui en ell veien una personalitat nacional catalana irreductible. Els atacs i insults que li feren des de l'espanyolisme excoient eren punyents, sovint miserables i carregats d'odi. Ell els entomava amb bonhomia irònica.

El seu criteri polític, la seva solidaritat amb els presos polítics catalans contra la seva condemna, el van dur a escriure conjuntament